

KÖZLEMÉNYEK

Liebhart Eghenvelder egy kódexe az esztergomi Ferences Könyvtárban. Pozsonyban 1457-ben jegyezték be a Protocollum Testamantorumba Liebhart Eghenvelder városi írnok végrendeletét¹. A végrendelet az írnok 37 kötetből álló könyvtárának a felsorolásával kezdődik. Sorban a nyolcadik kötet leírása:

Item mer ain predig puech de sanctis in ainer Roten haut von losch gebunden un dar Inn ain Tractat de arte Moriendi Auch ain Tractat von den heiligen drein kunigen, ain tractat vom Anticrist, drey Sermon de nouo sacerdote mit vil Themata, auch dy Concordantzen vber dy passion der ewangelisten, mit dem plancto Anshelmi, ain guter tractat de instructione confessorum vnd matrimonio.

Csontos János *A pozsonyi sz. Ferencziek tartományi könyvtárának codexei* c. cikkében² tizenhatodikként leírt egy 233 folióból álló, korabeli vörös bőrkötésben levő, 1435-ben Gebhardus (!) scolasticus által Hamburgban (!) írt kódexet:

Postilla de Sanctis. — Tractatus fratris Johannis de Hasselbach lectoris friburgiensis de instructione confessoris. — Guillelmi Durandi Episcopi numatensis (?) nonnulla opera.

1975-ben az Országos Széchényi Könyvtár Restauráló Laboratóriumában egy az esztergomi Ferences Könyvtár tulajdonát képező 15. századi papírkódexet restauráltak. A kódex azonos a fentebb leírttal. Kéthasábos, gótikus könyvkezírással írt, váltakozó sorozású (42—47), korabeli vörös bőrkötésben levő, rézkoptatókkal ellátott. Az egyes művek elején piros, zöld és barna indadíszes iniciálék találhatók, a kötet végig gazdagon rubrozott. Néhol előfordulnak marginális kiemelések a 16. századból. A kódexet Eghenvelder valószínű a pozsonyi Sz. Márton székesegyházra hagyta. A ferencesek tartományi könyvtárából a tartományi székhely Budapestre kerülésével a kódex is a pesti, majd onnan az esztergomi ferencesek könyvtárába került, ahol jelenleg az Ms. 1. jelzeten őrzik.

A tartalmi szempontból változatos kódex elején egy Postilla de sanctis super Ewangelia per anni circulum una cum textu annotato található. (ff. 1—80^v).? A 79. levélen, két Kata -

¹ Az OL-ben Č 9 mikrofilm-tári jelzeten filmmásolat található róla. A könyvtárra vonatkozó adatokat közli ORTVAY Tivadár: *Pozsony város története*, II/4. köt. Pozsony 1903. 342—349. A kódexek felsorolásában azonban nem követi a végrendeletben található sorrendet. Újabb közlése: JURAJ SPIRITZA: *Testament Liebharta Eghenfeldera, Bratislavského mestského notára v rokoch 1441—1456*. Sborník Slovenského Národného Múzea LXI. 1967. História 7. 167—182.

² MKsz 1878. 45—54.

³ A Postilla de sanctis sermoi sorrendben az alábbi ünnepekről szólnak: [Andreas], [Nicolaus?], Thomas, Stephanus, Johannes, Purificatio BMV, Annuntiatio BMV, Adalbertus, Georgius, Phillippus et Jacobus, „de sanctis infra pasca et festum pentecosten”, Inventio S. Crucis, Vitus, Johannes Bapt., Paulus et Petrus, Visitatio BMV (két sermo), Margareta, Maria Magdalena, Jacobus Maior, Laurentius (két sermo), Assumptio BMV (két sermo), Bartholomaeus, Nativitas BMV, Exaltatio S. Crucis (két sermo), Matthaues, Venceslaus, Sancti Angeli (két sermo), Simon et Judas, Omnes Sanctorum, Martinus, Sancti Quinque Fratres, Katherina (két sermo).

lin-beszéd közt arról tudósít bennünket a scriptor, hogy Hainburgban, 1434. év Szt. Lőrinc napjának vigiliáján fejezte be a másolást.⁴ Utána a következő érdekes megjegyzést írja: et eodem anno . . . gebat in die marci que erat die secunda post cantate et quasi omnes vinee fuerunt peruste per [pro] vinciam austrie et eciam ut audiui per fronconiam et alsaciam, sed in ungaria valuerunt. (f. 79.) A második Katalin-napi, vagy bármely más szűzről való sermot már 1435-ben másolta (ff. 79^v—80^v.), a következő Tractatus de arte moriendi-t (ff. 81—87.)⁵ pedig 1434-ben. Mintegy annak bizonyítékaként, hogy Eghenvelder tulajdonosként is használta, olvasta kódexét, a 87^v-ra 15—20 év múlva az alábbiak kerültek:

In Anno domini Millesimo quadringentesimo quadragésimo octauo proxima feria quinta post festum sancte Margarete vngarie obiit primogenita mea filia mihi carissima Margareta nomine In aurora diei que erat etatis In quarto anno a festo sancti Georgii. In domo et curia dominorum de sancta cruce Katherine ubi eo tempore eram constitutus Magister curie dominorum et notarius posoniensis cuius felix anima requiescat in eterna pace Amen.

In Anno domini Millesimo Quadringentesimo L quinto feria quinta proxima post festum sancti Mathie apostoli obiit Anna uxor mea probissima et mihi carissima hora tertia ante ortum solis et sub puerperio filii mei Sebastiani et tunc eram notarius Ciuitatis posoniensis cuius anima requiescat in pace.

In Anno domini Millesimo quadringentesimo L quarto tertia die ante festum beati Thome apostoli obiit filius meus unicus Johannes in tenera etate annorum vite sue 3°. cuius anima requiescat in pace.

Ismét egy tractatus következik, az ún. Stella clericorum (ff. 88—92.).⁶ Ezt is 1434-ben másolta Eghenvelder. A végén megjegyzi: de illa materia plus inuenies in minoribus sexternis heinrici. A hárcmkirályokról szóló értekezés (ff. 92^v—121^v.)⁷ és annak registere között (f. 120.) ez áll: finis huius operis per manus liebhardi Arcium baccalaurei in hainburga 1435°. A register után pedig: finis illius Registri annotatum ex libro domini vicarii Georgii Tlethan tunc temporis in hainburga per manus liebhardi Anno domini etc. XXXV^{to} in octaua Epiphanie domini Eodem anno abiit Strenuus ac illustris vir Georgius de Rukken-dorff Miles in haimburg In die circumeisionis domini cuius anima requiescat in pace etc. Amen. Az Antichristusról szóló tractatus (ff. 122—132)⁸ után 1434-ben írt három sermo következik de nouo sacerdote ex angelico collecti (ff. 134—138.). Ugyancsak 1434-ben ke-

⁴ A továbbiakban megadjuk a fontosabb incipiteket és bejegyzéseket, de felhívjuk a figyelmet arra, hogy a kódexről az OSZK-ban FM₁/2604. sz. jelzet alatt mikrofilm található.

⁵ Incipit quidam Gloriosus tractatus de arte moriendi uidelicet quomodo homo se debeat disponere et offerre in mortem et diuiditur in sex particulas ut patebit secundum ordinem. In quibus finaliter ponuntur multe pulchre oraciones que legi debent super agonizantem . . .

Inc. Cum de presentis exilii miseria mortis transitus . . .

Expl. . . . ut prius ante quam nos accipiet mori distat etc.

⁶ Incipit quidam tractaculus bonus et breuis tractans de actu sacerdotali et instructione eorum Et noncupatur Stella clericorum.

Inc. Quasi stella matutina in medio nebule . . .

Expl. . . . Et ita purificatis frugibus abiit demon et tamen de illo in die sancti magni confessoris siue ludvici confessoris.

⁷ Secuntur laudes et gesta trium regum beatorum et Ritus atque secte multorum regnorum cum notabilibus autenticis quam plurimis diuersarum regionum hec patebunt. Inc. Cum venerandissimorum trium magorum ymmo uerius trium regum . . .

Expl. . . . Vt in die iudicii sis secura in reddenda ratione Amen.

⁸ Incipit libellus compendiosus de Antichristo venturo cum approbacionibus.

Inc. Antichristus veniet in tempore habundantie peccatorum sicut dicitur daniel VIII. . . .

Expl. . . . ac talibus membrorum malorum cladibus cruciatus est ut propria manu se occideret etc.

rült a kötetbe az 56 + 16 szentbeszédhez szóló téma (ff. 138—144^v). A Krisztus szenvedéséről szóló összeállítás a 145—189. leveleken található. Először egy sermo, majd a négy evangéliumból összeállított concordancia passionum⁹, amely után az alábbi megjegyzés olvasható:

Scripte sunt hec concordancie Ewangeli[st]arum super passiones in Haumburga feria sexta finite post nicolai Eodem Anno illustrissimus imperator semper Augustus Cesar Sigismundus fecit concordiam inter heresim Bohemorum et Christianorum fidem Et Blesco filius cuiusdem fiscalitoris resignat prenominato Cesari Sigismundo Ciuitatem ternauiam que iterate fuit resignata illustrissimo principi Alberto Austrie Anno etc. Millesimo etc. XXXIII° etc.

Szent Anselm planctus-át (f. 181^v.) és passio-ját (f. 185.) egy sermo követi (f. 186^v.), amely után ismét egy megjegyzés olvasható: Plures sermones de passione domini inuenies in sermonibus de tempore Magistri Nicolai. (f. 189.)

1435-ben írt sermok következnek: de morte (f. 189.), de confessione (f. 189^v.), de conversione peccatoris (f. 191.), de natiuitate (f. 192.). Aztán egy tractatus de instructione confessorum erga penitentes (ff. 194—212.)¹⁰, majd aliqua breuia ex dictis Gwilhelmi durandi (ff. 212^v—215^v.)¹¹ és a végén csonkán a Summa matrimonii (ff. 215^v—233^v.)¹².

Liebhart Eghenvelder (1387—1455/57) életéről és működéséről meglehetősen sokat tudunk. A most előkerült kódexen kívül kezeírásával az alábbi fennmaradt kódexeiről van tudomásunk:

Brüsszel, Királyi Könyvtár, Nr. 8879—80.¹³ — Végrendelet, 20.

Klosterneuburg, Zeitschrift für deutsche Philologie, 1903, 369. és BLEYER Jakab: Magyar vonatkozású bejegyzések egy brüsszeli kódexben. Századok, 1904, 181—183. Stiftsbibliothek, Nr. 486.¹⁴ — Végrendelet, 6.

Bécs, Nationalbibliothek, Ser. Nov. 3344.¹⁵ — A végrendeletben nem szerepel.

A fenti négy kódexen kívül Maschek a végrendeletben huszonharmadikként felsorolt régi jogi kódex és a bécsi Nationalbibliothek, Ser. Nov. 2584. sz. 13. századi kódexének azonoságáról is említést tett.¹⁶ Egyéb előkerült kódexről nincs tudomásunk.

Eddigi ismereteinket a most előkerült kódexbe írt naplószerű feljegyzésekkel kiegészítve, a kódexek leírójáról a következőket mondhatjuk el:

⁹ Secuntur concordancie passionum secundum quatuor Ewangelistas.

Inc. Scitis quia post biduum pasca erit . . . Matth. XXVI. vbi nota quod passio christi scribitur a matheo capitulo dicto . . .

Expl. . . . quod nobis concedat qui sine fine vivit . . .

¹⁰ Incipit Tractatulus fratris Johannis de haselach lectoris friburgensis de instructione confessorum erga penitentes.

Inc. Simpliciores et minus expertos confessores de modo audiendi confessiones . . .

Expl. . . . et testamentum celeriter expediat frequentibus ammocionibus . . .

¹¹ Secuntur aliqua breuia ex dictis Gwilhelmi durandi episcopi collecta Mimatensis Ecclesie Episcopi (?) et primo de interrogacionibus ad (!) sacerdote ad peccatorem.

Inc. Dicit enim Augustinus quod sacerdos subtiliter sapienter . . .

Expl. . . . et qualiter diffirmantur patet in autore qui dicitur Seneca et tamen de illo etc.

¹² Incipit summa Matrimonii per talem prologum Quoniam frequenter penitenciali dubitationes circa matrimonium . . .

Az elején közölt register 26 caputot sorol fel, szövegünk a 22. caput közben megszakad.

¹³ PRIEBSCH, Robert: *Aus deutschen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Brüssel.*

¹⁴ MASCHKE, Franz: *Die Handschriftensammlung des Stadtschreibers Liebhart Eghenvelder. Unsere Heimat, Monatsblatt des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich und Wien, 1953, 93—96.*

¹⁵ MAZAL, Otto — UNTERKIRCHER, Franz: *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. „Series nove.“ Teil 3. Wien 1967, 67.*

¹⁶ I. m. 96.

A neve után ítélve Rajna-vidéki származású Liebhard Eghenvelder a bécsi egyetemet látogatta s ott a baccalaureusságig jutott.¹⁷ 1431 és 1435 között Hainburgban találjuk, ott írta le a Bécsben, Klosterneuburgban és Esztergomban ma is megtalálható kódexeket. Az utóbbi kettőben elárulja, hogy scolasticusként tevékenykedett, s a neves osztrák Rukendorf nemesi családdal volt kapcsolatban Hainburgban való tartózkodása.¹⁸ Az esztergomi kódexből az is kiderül, hogy 1435 vízkeresztjén halt meg a strenuus ac illustris vir Georgius de Rukkendorff Miles in Hainburg (f. 121^v). Utána Eghenveldert Sopronban találjuk, ahol keze írásával több német nyelvű számadás, számadáskönyv és dézmajegyzék maradt fenn.¹⁹ 1442—1455 közt pozsonyi városi írnok. Az esztergomi kódexben található bejegyzés szerint 1448-ban a nótáriusság mellett ő a Szent Katalin curia magistere is (f. 87^v). Ebben a curiában, az osztrák szentkereszti ciszterciták tulajdonában levő gazdasági központban lehetett a lakása, ahol 1437-ben még Michl Vogelt találjuk.²⁰ A Krisztustársulat 1445-ben bejegyzett 23 tagja közt is szerepelt Liebhard Statschreiber.²¹ 1447-ben a városbíróval Budán járt Hunyadi János gubernátornál.²² A Brüsszelben őrzött kódexben fontos bejegyzéseket találunk az 1451—1453 közötti időkből: Kapisztrán Jánosról, V. László királyról, Hunyadi Jánosról, Giskráról, Pozsonyról és Bécsről. Ugyaninnen tudjuk, hogy 1451-ben Pozsony város ügyében két társával együtt négyheti utat tett Temesvárra, 1452-ben pedig ismételtén Budán járt.²³ Az esztergomi kódex családi körülményeiről is tájékoztat: 1448-ban Margit nevű, négyéves, elsőszülött lánya, 1454-ben Tamás nevű hároméves fia halt meg. Felesége, Anna, a végrendeletben emlegetett fia, Sebastianus születésébe halt bele, 1455-ben (f. 87^v).

Néhány érdekes feljegyzést tartalmaz a most előkerült kódex Eghenvelder környezetről és a korabeli eseményekről is. Ezek sorrendben: 1434-ben a szinte egész Európát sújtó szőlőpusztulás Magyarországot megkímélte (f. 79.). A háromkirályok történetét a hainburgi vicarius, Georgius Tlethan [Trethan] kódexéből másolta 1435-ben (f. 121^v). 1434-ben Zsigmond császár a husziták és a katolikusok között egységet tett. Blesco, valamiféle halász fia visszadja Nagyszombat városát Zsigmond császárnak, aki azt Ausztriai Albertnek adta át (f. 180.). Két esetben másik kódexére utal Eghenvelder: a Stella clericorum után — de illa materia plus inuenies in minoribus sexternis heinrici — és később: Plures sermones de passione domini inuenies in sermonibus de tempore Magistri Nicolai. Utóbbi a végrendelet hatodik helyén felsorolt prédikációskötet, Nicolaus von Dinkelsbühl beszédeivel, előbbi a végrendeletben nem szerepelt.

Eghenvelder könyvtárát végrendeletében szétoztotta.²⁴ A 37 felsorolt kódex közül 20 esetben olvasható a leírás végén az ist meiner hanntgeschrift megjegyzés. Az esztergomi kódex esetében ez a megjegyzés elmaradt, de minden kétséget kizáróan Liebhard Eghenvelder saját kezű írásáról van szó: ezt nemcsak a bejegyzések, hanem az egyéb Eghenvelder-keziratokkal való összehasonlítás is bizonyítja.²⁵ A végrendelet szerint a kódexek — néhány kivételtől eltekintve — pozsonyi magánszemélyek és egyházi testületek tulajdonába juthattak. Így Liebhard Eghenvelder könyvtára a magyarországi könyvkultúra szerves részévé vált.

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

¹⁷ MASCHEK: I. m. 94.

¹⁸ Uo.

¹⁹ MOLLAY Károly: *Többnyelvűség a középkori Sopronban*. Soproni Szemle 1967. 323.

²⁰ ORTVAY: I. m. II/1. köt. Pozsony 1895. 39.

²¹ ORTVAY: I. m. II/4. 409.

²² ORTVAY: I. m. III. Pozsony 1894. 435.

²³ BLEYER: I. m. 182.

²⁴ Vö. ORTVAY: I. m. II/4. 348—349.

²⁵ Vö. UNTERKIRCHER, Franz: *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis 1450. I—II*. Wien 1971. II. 168. (Abl. 268.)

Ezúton mondok köszönetet Vízkelety Andrásnak e cikk megírása közben nyújtott szíves segítségéért.

Adalék Molnár Albert Imádságos könyvecskéjének nyomtatásához. Az Országos Levéltár R 313 számú, Személyek szerinti iratok gyűjteményében őrzi Szenci Molnár Albertnek 1620. szeptember 3-án Heidelbergből Nürnbergbe küldött levelét.* A címett: Georg Rem nürnbergi jogtudós, Molnár Albert régi pártfogója és állandó levelezőpartnere, akinek Molnár ezúttal Heidelbergből Nürnbergbe igyekvő honfitársai révén küldött híradást. Ifj. Bethlen István a fejedelem unokaöccse, Barcsai Zsigmond, Bojti Veres Gáspár és Geleji Katona István 1620 szeptember elején hagyták el Heidelberget, mivel a Spinola vezette spanyol zsoldos sereg a császár megbízásából benyomult Pfalz területére és ezzel megkezdődött a pfalzi háború.¹

A levél annál is inkább becses, mivel ebben az évben Molnár már nem vezette Naplóját. Az 1620-as „veszedelmes időkre” csak az *Imádságos könyvecske*² praefatiójában utalt. Ezt az ajánlólevelet egészíti ki a nemrég előkerült írás, amely érdekes adalékot tartalmaz az *Imádságos könyvecske* nyomtatására vonatkozóan is:

Salutem omnigenam & exoptatam in Christo Jesu felicitatem. Amplissime vir, mi D[omi]ne Reme, Amice & fautor desideratissime, quum proxime ad V[est]ram Amplit[ud]in[em] nem breviter scriberem & simul in obitum clariss[im]i D[omi]ni Picarti p[ro]p[ri]et[ari]ae Epigrammation mitterem, promiseram me prolixius scripturum per D[omi]nos populares brevi ad vos profecturos: quos modo ante trihorium intellexi cras bene mane isthinc discessuros; & ad vos Noribergam profecturos: per quos discuperem scribere ut promisi, prolixae, nisi temporis excluderet angustia: Verum vivae epistolae instar erunt mihi apud V[est]ram Excell[ent]iam dilectissimi isti mei D[omi]ni populares, harum exhibitores: jam ante Pietati V[est]rae nomine & literis notissimi: Illustris D[omi]n[us] Comes Stephan[us] Bethlen de Iktar &c. ejus consanguinus Sigismund[us] Barczai, Ephori duo, D[omi]n[us] Stephanus Katona Geleinus, & D[omi]nus Caspar Veres Boytinus, ac eorum minister Nobilis D[omi]nus Michael Kornis. Hi meae deliciae o[mn]nes, res nostras vos recensent, & ut spero apud vos ad tempus subsistent vel in illustri Academia Altorfina. Consilio pio V[est]ra Excellentia eos juvabit p[ro]lubens, etiam me rogatu. Atque utinam sedata hac tempestate ad nos redeant salvi et incolumes. Res nostrae quo in statu versentur, triste est commemorare. O utinam subito det meliora Deus!

Literas D[omi]norum popularium de tristi ipsorum adventu ad Pragenses, simul remitto, & gratias agimus pro earu[m] communicatione. condoluerunt D[omi]ni populares o[mn]nes. speram[us] eos jam suorum conspectu frui. Titulum Libri precum a me versarum, accipiet tuam(!) Excell[ent]ia, qui sub prelo est Francofurti, sed admodum lente procedit impressio propter penuriam op[er]ariarum Typographicorum quo[rum] pleriq[ue] castra sequuntur. Inscripti eas duabus nobilib[us] foeminis, D[omi]ni Szedgini, & Crausii uxoribus. In praefatione obiter refello eorum erroneam opinionem, qui foeminis noxiam esse asserunt literarum cognitionem. Istorum Nobilissimorum Maritorum literas exspecto avidissime: misi ipsis impressa priora folia 4 per eos studiosos, qui postremi Ungari ex me salutaverunt V[est]ram Amplitudinem: D[omi]nus Georgius Carolyinus Alumnus Principis Hungariae et Transylvaniae literas vestrae ampl[itudin]is recte accipit & mi ac reliquis popularibus praefegit; sed desino in hoc voto, Dominus Jehova V[est]rae Pietati benedicat cumulatissime, & diutissime te conservet salvum et incolumem, Amem.

Datum Haydelbergae 3. 7bris. 1620.

V[est]rae Excell[ent]iae addictissimus
Albertus Molnar

Saluto officiosissime amicos & fautores D[omi]nos Noricos & Altorfinos o[mn]nes & singulos, & hosce meos illustrissim[os] & nobilissim[os] ac mihi dilectissimos populares o[mn]nes, per V[est]ram Excell[ent]iam commendo o[mn]ib[us] & singulis meis fautoribus. Noricis q[ui]b[us] Deus aetern[us] benedicat & quosdam ab omni malo protegat.

* DÁN Róbert—STOLL Béla: *Szenci Molnár Albert ismeretlen levele.* — ItK 1972. 681—683.

¹ *The Cambridge Modern History.* Vol. IV. The thirthy years war. Cambridge, 1906. 66. 1.

² SZENCI MOLNÁR Albert: *Imádságos könyveczke.* Heidelberg, 1621. RMK I 514. Praefatióját kiadta Stoll Béla. *Szenci Molnár Albert költői művei.* RMKT XVII. 6. Budapest, 1971. Akadémiai, 490—493. 1.

Magyar fordításban:

Mindennemű üdvözetemet és a Jézus Krisztusban áhított boldogságot! Jeles férfiú, Rem uram, Barátom és szeretett jóakaróm, amikor legutóbb röviden írtam Kegyelmednek, és egy epigrammát is küldöttem a boldogemlékezetű híres-neves Piccart úr³ halálára, megígértem, hogy hosszabban írok majd a hozzátok utazni készülő hazámbéliek útján: csak három órával ezelőtt tudtam meg, hogy ők holnap jókor reggel indulnak innen, és Nürnbergbe utaznak hozzátok: rajtuk keresztül kívánok írni, mint ígértem, hosszan, hacsak az idő hiánya nem akadályoz meg ebben: Mégis eleven episztolák lesznek rólam Kegyelmednél szeretett honfitársaim, az átadók: már előzőleg ismerősök névről és írásukból Kegyességed előtt: a híres Iktári Bethlen István gróf, atyafia Barcsai Zsigmond, két tanító: Geleji Katona István⁴ és Bojti Veres Gáspár és szolgáljuk a nemes Kornis Mihály.⁵ Ők, akik mindannyian kedvenceim, elbeszélik majd helyzetünket és amint remélem, egy időre ottmaradnak nálatok vagy a híres altdorfi Akadémián. Méltóságod szíves tanáccsal készségesen örvendeztesse meg őket kérésemre is. S vajha, miután lecsendesedett a háború, épen és egészségesen térnének meg hozzánk! Szomorú felidézni, milyen állapotban vannak ügyeink. Vajha hamarsággal jobbakat adna az Isten!

Egyben visszaküldöm hazámbéliek levelét a prágaiakhoz való szomorú megérkezésükről és köszönjük, hogy megosztottad velünk azokat, minden hazámbéli együttérez. Reméljük, hogy már egymás látását élvezik. Az általam megfordított Imádságokönyv címlapját meg fogja kapni Méltóságod. A könyv Frankfurtban van sajtó alatt, de a nyomtatás nagyon lassan halad a nyomdászok hiánya miatt, közülük legtöbben táborba vonulnak. Az imádságokat két nemes asszonynak, Szegedi és Krausz feleségének címeztem. A praefatióban többek között megcáfolom azoknak a téves vélekedését, akik azt bizonygatják, hogy a nőknek káros a betűk ismerete. Nagyon várom nemes férjeik levelét: elküldtem nekik a kinyomtatott első négy levelet azokkal a magyar tanulókkal, akik utoljára üdvözölték nevemben Kegyelmedet. Károlyi György⁶ Magyarország és Erdély fejedelmének alumnusa Kegyelmed levelét rendben megkapja és elolvassa nekem és a többi hazámbélinek; de abba is hagyom ezzel a jókívánsággal: Jehova Úr Isten áldja meg Kegyességedet bőségesen és őrizze meg sokáig jó egészségben, Ámen. Kelt Heidelbergben 1620. szeptember 3-án.

a Kegyelmedhez hűséges
Molnár Albert

Szívélyesen köszöntöm nürnbergi és altdorfi barátaimat és jóakaróimat együtt és külön-külön, és ezeket a híres és nemes, szeretett hazámbélieket Kegyelmeden keresztül ajánlom nürnbergi jótévőim mindegyikének, akiket az örökkévaló Isten áldjon meg és óvjon meg minden bajtól.

A levél alapján nincs okunk kételkedni abban, hogy az *Imádságok könyvecskét* 1620-ban Frankfurtban kezdték el nyomtatni és hogy praefatiója el is készült. Ezt Molnár Albert — szokásához híven⁷ — „specimen”-ként elküldte Nagyszombatba a címzetek férjeinek: Mezőszegedi Gáspárnak és Krausz Jánosnak. Ebből a Frankfurtban készült ajánlólevélből azonban nem maradt fenn példány. A teljes *Imádságok könyvecskéje* — a címlap tanúsága szerint — „Haydelbergában Aubrius Daniel es David atyafiaknac, és Schleichius Kele-

³ A Michael Piccart altdorfi professzor halálára készült latin nyelvű epigramma Altdorffban 1620-ban jelent meg. Utal rá Stoll Béla a 2. jegyzetben közölt kiadásban, 444. l.

⁴ Bethlen István, Barcsai Zsigmond és Geleji Katona István heidelbergi tartózkodásáról együtt emlékezett meg Molnár Albert a *Syllecta Scholastica* (Heidelberg, 1621. RMK III 1330.) ajánlólevelében. L. a 2. jegyzetben közölt kiadást, 496. l.

⁵ Kornis Mihály mint nobilis . . . de Toth-Varadgyia írta alá BARCSAI Zsigmond: *Oratiumcula pro aeterna divinitate filii Dei asserenda* című művéhez (Heidelberg, 1620. RMK III 1291.) írt üdvözlőversét.

⁶ Károlyi György = Károlyi C. György, ifj. Bethlen István nevelője. HEREFEI János *Adatok a heidelbergi diákok tanulásához*. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. I. Szerk.: KESERŰ Bálint. Budapest — Szeged, 1965. 158.

⁷ Pl.: „A Zsoltárkönyv előszavát, melyet utasításomra valamivel több példányban húztak le, üdvözetemmel együtt elküldöm neked és nagy barátaimnak” — részlet Molnár Albert Ludovicus Luciusnak 1607. augusztus 18-án Marburgban írt leveléből. Szenci Molnár Albert válogatott művei. Budapest, 1976. Magvető. 576. l.

menec kölczégével” jelent meg 1621-ben. A „Haydelbergában” megjelölés csakis a nyomdára vonatkozhat, mivel Aubry és Schleich ekkor Frankfurtban dolgozott⁸. A könyvecske Heidelbergben valószínűleg Johann Georg Geyder özvegyének műhelyében készült, amit bizonyos tipográfiai azonosságok is megerősíteni látszanak. Az ugyanebben az évben kiadott háromnyelvű *Lexicon*⁹ is ennek a nyomdának a terméke, amint azt címlapja is elárulja.

Az *Imádságos könyvecske* praefatiója és főrésze között nyomdai kivitelben eltérés nincsen. Az ajánlólevél terjedelme a levélben említett négy levéllel szemben 11 lap. Ezek szerint a praefatiót is újranymtatták Heidelbergben. Dátuma (1620. augusztus 10.) szerint Molnár a heidelbergi kiadás ajánlólevelének szövegét nem változtatta meg a frankfurti nyomtatáshoz képest.

Az impresszumban szereplő évszám (MDCXXI.) utolsó számjegyét szemmel láthatóan utólag erőltették bele a szedésbe, ennek következtében részben festékezetlen és kissé féloldalas. Ez utal arra, hogy az előzetes tervezés ellenére késett a nyomtatvány, 1620 helyett 1621-ben jelent meg.

Molnár Albertnek Frankfurttal való kapcsolata egész életében igen élénknek mondható. Többször megfordult a birodalmi fővárosban. A könyvvásárok pezsgésén kívül már fiatal korában több keserű élménye, kudarca is volt az itteni nyomdászokkal.

1601/2-ben Johann Sauer nyomdájában korrektorként dolgozott. „Jó Isten, mennyi kelemetlenséget nyeltem én itt le!” — sóhajtott fel Naplójában¹⁰, amikor Sauer rokonának, Margareta Löchlernek kezét hiába kérte meg. Sauert hamarosan ott is hagyta, mivel személyes sérelmein kívül kiadói politikájával sem értett egyet.¹¹ Kudarcra végződött Molnár kísérlete 1607-ben is, amikor Zacharias Palthenius frankfurti könyvkiadótól megtagadták a Zsoltároskönyv kinyomtatásának engedélyét.¹² (Az még ugyanebben az évben Herbornban jelent meg.) 1608-ban viszont éppen Frankfurtban öntette ki Molnár Bibliafordításának kiadásához a Hanauban hiányzó betűket.¹³

A frankfurti és hanai francia menekültekkel igen jóban volt. 1616-ban nekik ajánlotta Thuri Pál *Idea Chistianorum*ának általa sajtó alá rendezett új kiadását.¹⁴ A francia gyülekezet lelkésze, Clement Dubois kedves, jó barátja. 1602-től Sauertől hozzájuk költözött,¹⁵ és zsoltárfordítását is Dubois segítségével „ékesgette”.¹⁶

A francia-belga ikeregyházhoz fűződő bensőséges kapcsolatáról háromnyelvű *Lexicon*a (1621) és *Institució*-fordítása (1624) ajánlólevelében¹⁷ egyaránt említést tett. Így nem meglepő, hogy több művét a frankfurti könyvkereskedőkkel együttműködve jelentette meg.

Az *Imádságos könyvecske* címlapján megnevezett „könyvárosok” Daniel és David Aubry és Clement Schleich 1617-ben vásárolták meg Frankfurtban Claude de Marne-nek és Johann Aubrynak, az 1572-től Frankfurtban nyomtató Andreas Wechel vejeinek és utódai-

⁸ Josef BENZING: *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*. Wiesbaden, 1963. 120.

⁹ SZENCI MOLNÁR Albert: *Lexicon Latino—Graeco—Ungaricum*. Heidelberg, 1621. RMK I 513.

¹⁰ L. a 7. jegyzetben közölt válogatást, 511. l.

¹¹ HAVAS László: *Miért hagyta el Szenci Molnár a Sauer-nyomdát?* ItK 1964. 194—195. l.

¹² DÉZSI Lajos: *Szenci Molnár Albert Naplója, levelezése és irományai*. Budapest, 1898. 46. l.

¹³ Hermann Wolf 1608. április 5-én Marburgban írt levele. DÉZSI Lajos: I. m. 256. l.

¹⁴ THURI Pál: *Idea Christianorum Ungarorum sub Tyrannide Turcica*. . . Nunc opera Alberti Molnar . . . edita. Oppenheim, 1616. RMK III 1174. Praefatióját kiadta STOLL Béla a 2. jegyzetben közölt kiadásban, 483. l.

¹⁵ DÉZSI Lajos: I. m. 33. l.

¹⁶ *Psalterium Ungaricum*. Herborn, 1607. RMK I 407. Praefatióját kiadta STOLL Béla a 2. jegyzetben közölt kiadásban, 12. l.

¹⁷ L. a 2. jegyzetben közölt kiadást, 495. és 499. l.

nak nyomdáját és üzletét.¹⁸ S bár nyomdájuk 1638-ig folyamatosan működött, a harminc-éves háború hadi eseményei megnehezítették a munkálatokat. Ezekre Molnár két helyen is utalt az *Imádságos könyvecske* ajánlólevelében:

„De az kegyelmetec egynihanyszor meguyított kérése, és kegyes kivanságánac jelen-sege indított főképpen, hogy az tölem elkezdett öregb könyveknecc kibocztatása előtt, ez könyveczkét sietném ki nyomtattatni. Mellyet az kegyelmetec szándékommal eggyező kérésére még tavaly elkészítöttem, kiis boczáttam volna még Husvét előtt; az mint ez Nyáronnis kinyomtatattott volna avagy az Calvinus Institutioja Magyaról, avagy az megöregbitött Dictionarium, hogyha az Nyomatásban munkalkodo ifiuság hadi hireckel másuva nem vonyattatott volna.”

„Melly könyveknecc, idejébben kibocztatásában valo szándékomat, két dolog kesleli kíváltképpen. Első az Könyvárosoknac, hadaktul valo felelmecc, és azoknac, nyomtatásban munkalkodo legényekből valo szükségec: másodsor az én szökölködő állapotom . . . Megigértéc jollehet ez könyv Titulussa alatt megnevezett fő könyv árosoc, az Calvinus Institutiojánac kinyomtatását, de nékem igen kevés jutalommal: Söt az corrigálásban jövendő nagy fáratsagommal, és házam népére valo gondviselesemnekis fogyatkozásával. Ez mellett pedig készszebeknekis mutattyác magokat az megjobbitott Dictionariumnac, és az ő kértkekre megforditando Martyrum Könyvnecc kinyomtatására, hogy nem egyéb könyveknecc, avagy az Elekes Janos megemlített Prédicatioinac ki nyomtatására. Nemis czudáalom ez félelmes időben, jövendőre tekintélesek. Látom egyébképpen hozzám, Nemzetsegünkhöz, és az igaz Tudomannac előb mozdítására valo jo akarattyokat, és szandekjokat.”¹⁹

Ezekből a Molnár Albert által jelzett könyvekből a már fentebb említett *Lexicon* kiadásán kívül még az *Institutio*-fordítás kiadása²⁰ valósult meg, mely ugyancsak a két Aubry és Schleich költségén Hanauban készült el, de csak 1624-ben. Itt 1622 és 1627 között vezettek közösen nyomdát.²¹

Keckeméti Alexis János Szent János Jelenésére írott prédikációskötetét viszont Molnár nem tudta megjelentetni. Az azóta is ismeretlen prédikációskötet kézírata valószínűleg Heidelberg ostromakor (1622) veszett el.²² Hasonlóképpen csak terv maradt egy magyar Martyrumkönyv kibocsátása is, nem is bizonyos, hogy Molnár egyáltalán elkészítette e fordítást.

A nyomtatás körüli nehézségek meglátszanak az *Imádságos könyvecskén*. Ehhez hozzájárult az is, hogy Molnár nem volt jelen a korrigálásakor²³, s így talán ez a legtöbb sajtóhibát tartalmazó kiadványa. Mindez azonban mitsem von le jelentőségéből. A kiadvány — különösen a nőnevelés fontosságát hangsúlyozó ajánlólevele miatt — egyik igen értékes „könyvbéli gyümölcse” Molnár életpályájának.

VÁSÁRHELYI JUDIT

Kner Imre levelei. Emlékezetem szerint — és erre utal *A Könyv Mestere* (1969) kötet egyik levele is — a Kner Imréhez fűződő baráti hangú levelezésem megindulását, ill. a Kner-kiadványokra vonatkozó kapcsolataimat Fitz József egykori könyvtári főigazgatónak köszönhetem. Ezt igazolja Kner 1935. március 11-én kelt, Fitz Józsefnek szóló levele: „Sajnálom, hogy Kozocsa doktor úrnak nem tudok példányt juttatni a már közölt okokból. (Pillanatnyilag nem állott példány rendelkezésre — KS.) Kérlek, köszönd meg neki helyettem is szíves fáradozását”.

¹⁸ BENZING: I. m. 177. és 120. l.

¹⁹ L. a 2. jegyzetben közölt kiadást, 491. és 492. l.

²⁰ SZENCI MOLNÁR Albert: *Az Keresztyeni Religiora es igaz hitre valo tanitas. Mellyet Deakul irt Calvinus Janos. Hanau 1624. R.M.K I 540.*

²¹ BENZING: I. m. 177. l.

²² *Keckeméti Alexis János Prédikációs könyve.* Sajtó alá rendezte: SZUROMI Lajos. Bevezette: GOMBÁNÉ LÁBOS Olga. RMPE 3. Budapest 1974. Akadémiai. 26—27. l.

²³ L. a 2. jegyzetben közölt művet, 400. l.

A levelezés-gyűjteményemben fennmaradt és féltve őrzött öt Kner-levél azt bizonyítja, hogy az 1940. november 19-től 1942. május 6-ig datált sorainak hangja egyre bizalmasabbá vált. Milyen érdekes adat, mindjárt az elsőben, hogy tiszteletpéldányként küldött Bevezetés a bibliográfiába (1939) című könyvetem még nem tudta elolvasni: „már évek óta nem azt olvasom és nem annyit, amennyit szeretnék . . .” Ez az igen-igen jellemző nyilatkozata, a messzi múltból visszapillantva sem sérelmes, s folytatja azt, amit Fülep Lajosnak 1934. februárjában írt: „a Tanút megszereztem magamnak, itt fekszik az íróasztalom mellett, s nem jutok hozzá, hogy elolvassam . . .”

Kner Imrével sajnos soha sem volt alkalmam személyesen találkozni. Levél- emlékeim Kner hivatásának, a szép könyvnek, valamint az én életcéloknak, a bibliográfia népszerűsítésének beszédes dokumentumai.

Gyoma, 1940. november 19. —

Mélyen tisztelt Uram!

Szíves sorait és a küldött könyveket megkaptam és nagyon köszönöm. Válaszomat bocsánatkéréssel kell kezdenem. Megkaptam ugyanis annakidején a Bevezetés a bibliográfiába című könyvét, amelynek nagyon örültem, de elmaradt rá a válasz, pedig ilyesmire nagy súlyt helyezek. Az volt a szándékom, hogy el is olvasom a munkát, mert egy ilyen összefoglalás erről a tárgyról nagyon érdekelt volna. De elmaradt ez is, mint annyi sok minden. Már évek óta nem azt olvasom és nem annyit, amennyit szeretnék, hanem folyton rendeleteket olvasok, amelyek mérhetetlenül fárasztanak, s korrektúrákkal rontom a szemem, s az, amit el szeretnék olvasni, egyre nagyobb tömeggé gyűl és egyre reménytelenebb, hogy hozzájuthatok.

Igy maradt el a válasz az Ön könyvére is, amit nagyon szégyenlek és nagyon kérem érte szíves elnézését. —

Ami a Monumentát illeti, kérem, legyen szíves megírni, hogy milyen kiadásban van meg Önnek (merített, számozott kiadás-e félbörkötésű táblában, vagy csak a sárgás régies famentes papiros — számozatlan — és a táblája milyen színű, zöldes, vagy kék színű vászon-e. A zöldes ugyanis úgynevezett hadi anyag még és erősen kifakult.)

Klasszikusainkkal, sajnos, egyelőre nem tudok szolgálni, mert a kötéséhez ugyanazt a rossz vásznat kellett felhasználni és azt nem szívesen adom ki a kezemből. Kötött példány már alig van. Intézkedtem már régebben, hogy bekössünk néhány sorozatot újra, szebb kötésbe, de ez a munkabavett tömeg másfél év óta van elcsomagolva féligkész állapotban és nem jutunk hozzá, hogy befejezzük. Fűzött példány pedig elég kevés van. Ha hozzájuthatunk, talán nemsokára befejezzük, úgy január vagy február felé és akkor majd talán rendelkezhetem — még — a példányok felett. — A Király György-féle kis könyvek teljesen elfogytak. Már gondoltam régebben rá, hogy ezeket újra ki kellene nyomtatnom, de hát ez is a viszonyoktól és lehetőségektől függ. —

Sajnálom, hogy egyelőre e két utóbbival nem szolgálhatunk, a Monumentára nézve pedig várom szíves válaszát és vagyok

szíves üdvözlettel híve
Kner Imre

Nagyságos

Dr. Kozocsa Sándor úrnak
Budapest

VIII. Nemzeti Múzeum

Orsz. Széchényi Könyvtár.

Kérem talán lakáscímét közölni,

hogy ha tudnám a Monumentát pótolni, oda küldhessem. —

Gyoma, 1940. november 22. —

Igen tisztelt Barátom!

Szíves soraira küldök itt egy második sorozat Monumentát ugyanolyan barna háttal, nűnt az első. Van néhány tábla ebből a színből is eltéve és így sikerült ezt összeállítani. Használja egészséggel, ahogy Gyomán mondják. Ha az idők beteljesülnek a Kner-nyomda felett, ez a sorozat egy kissé Monumenta Kneriana is lesz s jó tudni, hogy van belőle olyan embereknél, akik szeretik és megbecsülik. Bizony, sokkal többet ajándékoztunk el belőle, mint amennyit eladtunk, de talán ez még jobb üzlet, mint amilyen az eladás lett volna . . . Talán-talán rá tudom keríteni a sort a Király György féle „Három Csepke

Könyvek" utánnyomására, ahogy ő szegény nevezte. Azok is nagyon a szívemhez vannak növe, s régen elfogytak, ugyanazon az úton és módon, sajnos. — Minden jót kívánva vagyok az Ön igaz híve

Kner Imre

Nagyságos
Kozocsa Sándor
úrnak
Budapest
VIII. Rákóczi út 19. I.

Gyoma, 1941. január 11. —

Igen tisztelt Barátom!

Szíves elnézését kérem, de hónapok óta igen nagy, sokszor a késő éjszakába nyúló, elfoglaltságban vagyok és bár levelezőlapja folyton itt feküdt előttem az íróasztalomon, képtelen voltam annyi kis időt szakítani, hogy elintézzem. Csak fűzve tudom a füzeteiket megküldeni. Lehet, hogy majd a tavasz folyamán költethetek, illetve befejezhettem azt a sorozat kötetét, amelyet már három év előtt elkezdtünk, de ez a mai viszonyok között teljesen bizonytalan s ezért nem várok az elküldéssel, hanem mindenestre elküldöm a fűzöttet. — Justh Zsigmond megyémbeli volt, még sohasem olvastam tőle semmit, csak a Nyugatban megjelent naplótöredéket, amely nagyon érdekes volt. Előre is köszönöm a könyvet s vagyok

szíves üdvözléssel híve

Kner Imre

Nagyságos
Dr. Kozocsa Sándor
író úrnak
Budapest
VIII. Rákóczi út 19.

1941. január 18. —

Igen tisztelt Barátom!

Két napig nem voltam itthon és ezért nem tudtam előbb válaszolni kedves soraira. Öszintén gratulálok ehhez a szép új feladathoz, amelynek nagy jelentősége van. Nem kérek azonban tiszteletpéldányt, egyrészt azért, mert úgyis biztosan nagyon sokat kell küldenie ingyen, másrészt azért nem, mert sem időm, sem helyem nem volna számára. Így is vagy 60 lapot és folyóiratot kell állandóan figyelemmel kísérem, főként persze közigazgatásiakat, s a folyóiratanyag és a könyvek lassanként már kiszorítanak a házból! De persze b. címét előjegyzésben tartom, ha most nincsenek is kiadói terveink. Egy pár dolog van csak előkészületben, amelyeket életjelnek szántunk. Ezeket majd megküldöm és ha ír róluk, akkor fogok majd támpéldányt kérni. —

Még egyszer sok szerencsét kíván szíves üdvözléssel régi híve

Kner Imre

Nagyságos
Dr. Kozocsa Sándor
egyetemi magántanár,
író úrnak
Budapest
VIII. Rákóczi út 19. I.

1942. május 6. —

Igen tisztelt Barátom!

Egyidejűleg elküldtem b. címére a Mazeppa egy példányát. A Beppo azonban nem nálunk jelent meg s nem is ismerem. Úgy rémlik nekem, mint ha Tevan kollégámnál jelent volna meg Békéscsabán, de ennek nem tudok utánanézni. — Készséggel állottam szíves rendelkezésére, amíg tehetem s vagyok kiváló tisztelettel híve

Kner Imre

Nagyságos
Dr. Kozocsa Sándor
egyetemi magántanár úrnak
Budapest
VIII. Rákóczi út 19. I.

Jegyzetek

1. levél

1. A *Bevezetés a bibliográfiába* című könyvem 1939-ben jelent meg az Egyetemi Nyomda kiadásában.

2. A Kner-féle *Monumenta literarum* című kétrészes sorozatot Király György szerkesztette Kozma Lajos rézmetszetű díszével. A tipográfiai elrendezést Kner Imre tervezte. Gyoma, 1921 – 1922, Kner.

I. sorozat

1. *Bölcs Salamon király. Canticum canticorum, azaz Bölcs Salamon király által szerzett énekek éneke.* Ford. Heltai Gáspár. 1552.
2. APULEIUS: *Amor és Psyche.* Miletosi mese. Ford. Révay József.
3. *Aucasin és Nicolette.* Ófrancia széphistória. Ford. Tóth Árpád.
4. BOCCACCIO, Giovanni: *Dante dicsérete.* Ford. Kaposy József.
5. GYERGYAI Albert: *Argirus királyfiról és egy tündér szátleányról való szép história.*
6. *D. Faustus János históriája.* 1587. Ford. Király György.
7. MILTON: *Kisebb költemények.* Ford. Tóth Árpád.
8. MOLIÈRE: *A mucsai szép lelkek.* Ford. Laczkó Géza.
9. COLFERIDGE: *Ének a vén tengerészről.* Ford. Szabó Lőrinc.
10. STIFTER: *A pusztai falu.* Ford. Szabó Lőrinc.
11. VÖRÖSMARTY: *Cserhalom.*
12. TOLSZTOJ Lev: *A két zarándok.* Ford. Haiman Hugó.

II. sorozat

1. LUKIANOS: *Igaz história.* Ford. Révay József.
2. KÁLIDÁSZ: *A király és a bajadér.* Ford. Schmidt József.
3. Hartmann von Aue: *A szegény Henrik.* Ford. Telekes Béla.
4. *Barlám és Josafát legendája.* 1526. Sajtó alá rend. Király György.
5. MACHIAVELLI: *Mandragóra.* Ford. Honti Rezső.
6. MONTAIGNE: *A meghalás tudománya.* Ford. Lehel István.
7. CERVANTES: *Cornélia.* Ford. Király György.
8. ZRÍNYI Miklós: *Viola.* Idiliumok. Sajtó alá rend. Király György.
9. GOETHE: *Novella.* Ford. Turóczy József.
10. POE: *Az arckép. A fekete macska.* Ford. Mikes Lajos.
11. BALZAC: *Jézus Krisztus Flandriában.* Ford. Lányi Viktor.
12. BROWNING: *Amerre Pippa jár.* Ford. Reichard Piroska.

2. levél

A Király György-féle kis könyvek, az úgynevezett *Három Csepke Könyvek*:

HELTAI Gáspár: *Egy nemes emberről és az ördögről való história.*

Egy özvegyasszonyról és egy katonáról való história.

A Miasszonyunk Szűz Mária csodáiról való hét legenda.

Mindhárom Gyomán 1920-ban Kner kiadásban 16° formában jelent meg. 1942-ben készült mindháromból új címlappal ellátott kiadás.

3. levél

Justh Zsigmond általam sajtó alá rendezett és Kner Imrének dedikált könyve Justh első, kéziratban maradt regénye: az *Ádám*. 1941-ben adta ki az Athenaeum, Athenaeum Olvasótára sorozatában.

4. levél

A levélben említett könyv: *Kassai Vidor Emlékezései*, 1940 karácsonyára került forgalomba az Egyetemi nyomda kiadásában a Könyvbarátok illetményei sorozatban.

5. levél

1. BYRON: *Mazeppa.* Ford. Kosztolányi Dezső. Gyoma 1917, Kner.

2. BYRON: *Beppo.* Verses elbeszélés. Ford. Kosztolányi Dezső. Békéscsaba 1920, Tevan.